

FRANSUZ TILIDAGI TURIZMGA OID ATAMALAR VA ULARNING O‘ZBEK TILIDAGI TARJIMASI

Rajabova Maftuna Bahramovna

O‘zbekiston Jahon tillar universiteti,

Roman-german filologiyasi fakulteti,

Fransuz tili nazariy fanlar kafedrasida o‘qituvchisi

+99897 477 26 00

diyorbek230212@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizm sohasining fransuz va o‘zbek terminologik tizimining qisqacha qiyosiy tahlili ko‘rib chiqilgan. Terminlarning tuzilishiga ko‘ra qoliplari va atamalarning shakllanishi jarayonida ularning unumdorligi tahlil qilingan va ochib berilgan. Fransuz tilidagi turizmga oid atamalar va ularning o‘zbek tilidagi tarjimasini haqida qisqacha bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: turizm, terminologiya, klassifikatsiya, izoh, tushuncha, kasb, atama, demokratiya, tizim.

Аннотация: В данной статье рассмотрен краткий сравнительный анализ французской и узбекской терминологических систем в сфере туризма. По структуре терминов анализируются и выявляются их закономерности и продуктивность в процессе терминообразования. Кратко описаны французские туристические термины и их узбекский перевод.

Ключевые слова: туризм, терминология, классификация, объяснение, понятие, профессия, термин, демократия, система.

Abstract: This article discusses a brief comparative analysis of the French and Uzbek terminological systems in the field of tourism. Based on the structure of terms, their patterns and productivity in the process of term formation are analyzed and identified. French tourist terms and their Uzbek translation are briefly described.

Key words: tourism, terminology, classification, explanation, concept, profession, term, democracy, system.

KIRISH Ma’lumki, har bir fan sohasining rivojlanishi va takomillashuv darajasi shu soha terminologiyasining qay darajada taraqqiy etgani, shuningdek, tartibga solingani bilan ham uzviy bog‘liqdir. Atamalarning ishlanmaganligi va tartibga solinmaganligi nutq uslubiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Turizm (fransuzcha: our — sayr, sayohat), sayyohlik — sayohat (safar) qilish; faol dam olish turlaridan biri. Turizm deganda jismoniy shaxsning doimiy istiqomat joyidan sog‘lomlashtirish, ma’rifiy, kasbiy-amaliy yoki boshqa maqsadlarda

borilgan joyda (mamlakatda) haq to‘lanadigan faoliyat bilan shug‘ullanmagan holda uzog‘i bilan 1 yil muddatga jo‘nab ketishi (sayohat qilishi) tushuniladi.

ASOSIY QISM

Turizmning tarixi XIX asr boshlariga borib taqaladi. Dastlab Angliyadan Fransiyaga uyushgan sayyohlik tashkil etilgan (1815). Turizmning asoschisi hisoblanmish ingliz ruhoniysi Tomas Kuk 1843-yilda 1-temir yo‘l sayyohligini tashkil qildi. Shundan so‘ng u o‘zining xususiy turistik korxonasini tuzdi va 1866-yilda dastlabki sayyohlik guruxlari AQShga jo‘natildi. Sharqda arab sayyohi Ibn Battuta 21 yoshida sayohatini boshlab, deyarli barcha Sharq va Shimoliy Afrika mamlakatlarini piyoda kezib chiqdi.

XX asrning 30-yillarida fransuz tadqiqotchilarining e‘tibori turistik oqimlarni o‘rganish va tushunishga qaratilgan. Grenobldagi Alp mintaqasi geografiya instituti xodimi J.Miege Savoydagi sayyohlik amaliyotini tahlil qildi. 50-yillarda turizmni o‘rganish usullari sezilarli darajada kengaytirildi, turistik talab masalalari, turizmning iqtisodiy jihatlari, xalqaro turizmning rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan ko‘plab ishlar paydo bo‘ldi. Olimlar sotsiologik usullardan (anketalardan) faol foydalana boshladilar. 60-yillarning boshlarida turizmning nazariy va amaliy muammolari quyidagi ixtisoslashgan muassasalar tomonidan tahlil qilindi: Parij universitetining turizm bo‘yicha oliy ta‘lim markazi va Ay-en-Provansdagi turizmni o‘rganish markazi. Parij markazi xodimlari e‘tiborni turizmni hududiy tashkil etishga qaratdi. Ay-en-Provansdagi Turistlarning hordiq chiqarish markazi olimi Liden keng ko‘lamli nashriyot faoliyatini amalga oshirdi. Ushbu muassasa tadqiqotchilari tomonidan “Tadqiqot va xotiralar” va “Turizmga oid daftarlar” turkumlarida turizmga oid fundamental asarlar hozirgacha chop etilmoqda. P.Deferi turizmning yetakchi fransuz nazariyotchisi hisoblanadi. U milliy turizm siyosatining asosiy tamoyillarini shakllantirdi, iqtisodiy rivojlanish sharoitida turizm salohiyatidan foydalanish va turizmni ilmiy tushunishni iqtisodiy amaliyot bilan uyg‘unlashtirish muammolarini o‘rgandi. [1]

METOD VA TAHLILLAR

Turizmga oid terminlar tizimlarini aniqroq tavsiflash uchun ushbu fan sohasidagi atamalarning tasnifini ishlab chiqish kerak va shunga ko‘ra, tasnif asoslarini tanlash kerak. Bunday asoslardan biri so‘zning ma‘lum bir faoliyat sohasiga bog‘liqligi bo‘lishi mumkin. Oldin ishlab chiqilgan turizmga oid atamalarning tasniflari to‘g‘risida ko‘proq to‘xtalib o‘tamiz.

“So‘z” tushunchasiga berilgan ko‘plab ta‘riflarning hammasini mukammal ta‘rif deb bo‘lmaydi. A.A.Reformatskiyning fikricha, “so‘z – tilning konkret birligi”. Bu fikrga ko‘ra, inson hayotining dastlabki bosqichlarida tilni so‘zlar ko‘rinishida

o‘rganadi. So‘z va uning tushunchasining inson ongida hosil bo‘lishi osonligi bilan asoslanadi. Turizm terminlarining nazariy masalalari bilan jahon tilshunosligining bir qancha tadqiqotchilari shug‘ullanganlar. Jumladan, T.G.Pshenkina, B.X.Rahmatullaeva, G.I.Toirova, Z.X.Utesheva, V.V.Xayrullinlar terminlar bo‘yicha tadqiqot olib borgan. Termin so‘zlardan foydalanishdan asosiy maqsad shuki – terminning yuqori aniqlikka ega bo‘lishi va polisemiya, ya‘ni ko‘pma‘nolilikdan holi bo‘lishidir. Chunki terminlarda polisemiya hodisasi kuzatilsa foydalanuvchilar ongida bir xil assosiatsiyalar hosil bo‘lib qolishi mumkin. Har bir soha, kasb va faoliyatlarning o‘z terminologiyasi mavjud. Termin so‘ziga aniq ta‘rif beradigan bo‘lsak, “biror kasb yoki sohaga doir tushunchani anglatadigan, lug‘aviy mundariyasi aniq ta‘riflangan, ishlatilish ma‘lum doira bilan chegaralangan leksemaga termin deyiladi”. [2]

Turizm terminlarining amaliyotga kiritilishiga qo‘yiladigan mezonlarining dastlabki yo‘riqnomasi Birlashgan millatlar tashkilotining 1976-yildagi sammitida qabul qilingan. Hozirgi kunda kiritilayotgan yangi terminlar 1991-yilda Ottavada o‘tkazilgan konferensiyada qabul qilingan mezonlar asosida amaliyotga tadqiq etilmoqda.[3]

Unga ko‘ra:

- 1) izoh, klassifikatsiyalar rivojlangan hamda rivojlanayotgan mamlakatlarni hisobga olgan holda umumjahon amaliy qo‘llanish doirasiga ega bo‘lishi;
- 2) oddiylik, aniqlikka urg‘u berish;
- 3) ular imkon qadar demokratiya, transport tizimi, biznes, xalqaro migratsiya, to‘lovlar balansi, milliy hisob tizimlari kabi hozirgi xalqaro standart va klassifikatsiyalar bilan hamohang bo‘lishi;
- 4) amaliy turizm so‘rovnoma, tadqiqotlarda o‘lchab bo‘ladigan raqamlarda ifodalash mumkin bo‘lgan darajada sodda bo‘lishi lozim. S. Bagirovaning ta‘kidlashiga ko‘ra: “Turizm – jismoniy shaxsning doimiy istiqomat joyidan sog‘lomlashtirish, ma‘rifiy, kasbiy-amaliy yoki boshqa maqsadlarda borilgan joyda, ya‘ni mamlakatda haq to‘lanadigan faoliyat bilan shug‘ullanmagan holda uzog‘i bilan bir yil muddatga jo‘nab ketishi, ya‘ni sayohat qilishidir”. [4]

Mamlakatimizda turizm sohasini rivojlantirishga oid ko‘plab chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Unga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasining 18-iyul 2019 yildagi O‘RQ-549-son “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Turizm, madaniyat, madaniy meros va sport sohasini yanada

rivojlantirish uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratish to‘g‘risida”gi 2022 yil 15-yanvardagi PF-52- son Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Turizm va madaniy meros vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi 2022-yil 18-fevraldagi PQ-135-sonli qaroriga muvofiq bir qator dastur, loyiha va ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda. [5]

Turizm terminologiyasi ham o‘zbek terminologik tizimida alohida o‘rin egallaydi, biroq bu terminologik tizim hali nazariy jihatdan tadqiq etilmagan. O‘tgan asrda turli sohalarga oid terminlar o‘zbek tiliga rus tili orqali Yevropa tillaridan o‘zlashgan bo‘lsa, bugungi kunga kelib, to‘g‘ridan-to‘g‘ri chet tillaridan o‘zlashmoqda. Ma‘lumki, xalqaro terminlarda yunon va lotin tiliga taalluqli terminelementlar ko‘p kuzatiladi.

Turizm terminlarida terminelementlar mavjudligini tekshirish ham nazariy masalardan biri hisoblanadi. Rus tilshunosligida turizm terminologiyasi bo‘yicha bir qator tadqiqotlar olib borilganini kuzatishimiz mumkin. Jumladan, E.T. Belan, V.L. Vinogradova tomonidan dissertatsiyalar himoya qilingan. Shuningdek, turizm terminologiyasiga bo‘yicha ilmiy kuzatishlar olib borilgan. Terminlar sinonimiyasi ma‘lum fan va sohalarning to‘xtovsiz rivojlanishi, yangi-yangi tushunchalarning, binobarin, terminlarning paydo bo‘lishi mahsulidir. Biroq ilmiy uslubda, fanda terminlarning aniqligiga ehtiyoj kuchli bo‘lgani sababli terminlar dubletligidan qochish uchun tabiiy intilish sezilib turadi. Shunga ko‘ra terminologiyaga bag‘ishlangan barcha adabiyotlarda terminlar sinonimiyasi terminologiyaning jiddiy nuqsoni deb ko‘rsatiladi. [6]

NATIJARLAR

Fransuz olimlari tadqiqotlari doirasida quyidagilar aniqlangan:

1. Fransuz va o‘zbek tillaridagi turistik terminlar mazkur terminologik sistema chegarasida xizmat qiladi, turistik faoliyat va turizm sohasidagi tushunchalarni ataydi ya‘ni nomlaydi, shunga ko‘ra semantik terminologik maydon, mikromaydon va mavzuiy guruhlariga ajratiladi.
2. Turizm terminosistemasining shakllanishi fransuz va o‘zbek tillarida har turda kechgan. Fransuz tilidagi turizm terminologiyasi mustahkam shakllangan, o‘zbek tilidagi esa rivojlanayotgan sistemadir.
3. Fransuz tili turizm terminosistemasidagi maksimal yaqinlik termin hosil bo‘lishida qatnashuvchi morfemik asosda kuzatiladi. Termin hosil bo‘lishining sermahsul usuli har ikki til uchun ham suffiksatsiya va qo‘shma so‘z hosil qilishdir. Terminologik birikmadagi asos so‘z har ikki til modellarida ham ot turkumiga mansubdir.

Masalan, *la classe touristique* – туристический класс – turistik klass (ot+sifat) (sifat + ot) (sifat + ot) *l’oenotourisme*– винный туризм – vino turizmi (ot) (sifat + ot) (ot+ot) *le tourisme de services*– деловой туризм – xizmat turizmi (ot+ot) (sifat + ot) (ot+ot) *le tourisme publicitaire* – рекламный туризм – reklama turizmi (ot+ot) (sifat + ot) (ot+ot) *la nourriture végétarienne* – вегетарианская еда – vegetariancha ovqat (ot+sifat) (sifat + ot) (sifat + ot) *le clé d’étage* – этажный ключ – qavat kaliti (ot+ot) (sifat + ot) (ot+ot)

4. Fransuz va o‘zbek tillari omonimiya va antonimiya kabi leksik-semantik munosablarda bir xillikka ega emas. Fransuz va ingliz tillarida esa termin-omonim va termin-sinonimlar o‘rtasidagi foizlar nisbati bir xil ko‘rsatkichga yaqin. Ular o‘rtasidagi asosiy farq ingliz tilida modellashtirilgan omonimlarning mavjudligidir. [7]

XULOSA

Turizmning bir qancha turlari mavjudligi “turizm” tarkibli terminlarning ham mavjud bo‘lishini o‘z-o‘zidan taqozo qiladi: *bolalar turizmi (tourisme d’enfants)*, *ekstremal turizm (tourisme ecstrimal)*, *gastronomik turizm (tourisme gastronomique)*, *harbiy turizm (tourisme militaire)*, *havaskorlik turizmi (tourisme amateur)*, *ichki turizm (tourisme domestique)*, *ijtimoiy turizm (tourisme social)*, *individual turizm (tourisme individual)*, *karvon turizmi (tourisme caravanier)*, *kongress turizmi (tourisme de congrès)*, *madaniy turizm (tourisme culturel)*, *milliy turizm (tourisme national)*, *muzey turizmi (tourisme museal)*, *nikoh turizmi (tourisme matrimonial)*, *reklama turizmi (tourisme publicitaire)*, *sanoat turizmi (tourisme industriel)*, *sarguzashtli turizm (tourisme d’aventure)*, *sog‘lomlashtirish turizmi (tourisme de santé)*, *tog‘ turizmi (tourisme de montagne)*, *kichik turizm (petit tourisme)* zonalari kabi. “Tur”, “nomer”, “klass” terminlari ishtirokida yuzaga kelgan maxsus leksik birliklar, asosan, turistik xizmat ko‘rsatish sohasida faol iste‘molda bo‘lgan terminlardir: tur militsiyasi, tur paket, tur tashkilotchisi, tur yo‘llanma; bir o‘rinli nomer, ikki o‘rinli nomer. Turizm terminologiyasi ochiq xarakterda bo‘lib, takibining tez boyishi bilan boshqa terminologik tizimlardan farq qiladi. Jahon tishunosligida turizm terminologiyasi bo‘yicha qiyosiy xarakterdagi ilmiy tadqiqot ishlarining olib borilganligi ularda ushbu soha terminologiyasi ma‘lum ma‘noda tartibga solinganligi, yangi paydo bo‘layotgan tushunchalarni nomlashda ma‘lum tamoyillar ishab chiqilganidan dalolat beradi. O‘zbek tilida mavjud turistik terminlarni tartibga solish, termin tanlash va uni muomalaga kiritish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish soha oldidagi muhim vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. H.R.Hamroyev “Turizmologiya” “KAMOLOT” nashriyoti Buxoro – 2023

2. Reformatskiy A.A. Vvedenie v yazikovovedenie. – Moskva, 1962. – 54
3. United Nations. Recommendations on tourism statistics, New York, 1994. – P.20.
4. Bagirova S. Turizm terminlarining o‘zbek, rus va ispan tillarida qo‘llanishi// Zamonaviy roman-german tilshunosligi va tillarni o‘qitishda yangi pedagogik texnologiyalar. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Samarqand, 2018. – B. 139.
5. Jurayevna, Toshboyeva Laylo. "INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA TURIZM TERMINLARINING CHOG‘ISHTIRMA TADQIQI VA TARJIMA MUAMMOLARI." *Современное образование (Узбекистан)* 3 (124) (2023): 3-12.
6. Kuchqarova, Gavharoy. "TURIZM TERMINOLOGIYASINING NAZARIY MASALALARI VA TADQIQI." *Academic research in educational sciences* 3.2 (2022): 520-526.
7. https://fr.wiktionary.org/wiki/Cat%C3%A9gorie:Lexique_en_fran%C3%A7ais_du_tourisme